

Det nye homo economicus:

En undersøgelse af diskursen om investoren i danske medier, 1980 til 2020

Af:

Jesper Lund Jørstian

Historie

ABSTRACT: Denne artikel undersøger udviklingen i diskursen om investoren i danske medier i perioden 1980-2020 og argumenterer for, at der som følge af denne er fremvokset et nyt neoliberalt homo economicus i form af investorsubjektet. Karakteristisk for investorsubjektet er, at det definerer og udtrykker sig selv gennem investeringer i værdipapirer på finansmarkedet. Som led i undersøgelsen fremhæves desuden fire forskellige subjektivitetstyper, som er særligt fremtrædende i diskursen: den etiske investor, den kvindelige investor, den økonomisk uafhængige investor og den passive investor. Artiklens konklusion er, at diskursen kan ses som en måde, hvorpå det finansielle systems eksistens og normative samfundsfunktion legitimeres.

NØGLEORD: Investorsubjekt, neoliberalisme, diskursanalyse, investering, homo economicus.

Indledning

”Køb aktier og bliv fri” (Wahlgren 2020). Det er undertitlen på en af de bedst sælgende bøger om investering i 2020 på saxo.com.¹ Det er også et udsagn, der indkapsler en efterhånden omsiggribende forestilling i nutidens samfund: At enhver, uanset udgangspunkt, kan opnå økonomisk uafhængighed og få råd til at realisere sig selv – og i selvsamme proces forbedre resten af samfundet – ved at investere i værdipapirer. Skal man tro denne forestilling, går en vej til det gode liv såvel som det ideelle samfund tilsyneladende gennem aktiemarkedet.

Til grund for ethvert samfundsideal ligger også en forestilling om den mennesketype, der skal realisere det. I sin forelæsningsrække *The Birth of Biopolitics* argumenterede Michel Foucault i 1979 for, at den kommende tids vigtigste mennesketype ville blive det såkaldt neoliberale homo economicus konkret manifesteret som entreprenørsubjektet (Foucault 2008: 226). Med neoliberalisme refereres her til en diskursiv styringsrationalitet, der udvider markedstænkningen til alle sfærer af det sociale liv, herunder selve subjektets livsførelse (ibid.: 222-223). Ifølge neoliberalismen skulle vi, sagde Foucault, i fremtiden alle være entreprenører for vores egen humankapital, dvs. vi skulle tage ansvaret for vores egen og samfundets fremtid på egne skuldre ved at udvikle vores individuelle kompetencer (ibid.: 227-229).

Jeg vil i denne artikel argumentere for, at der i Danmark foruden entreprenørsubjektet siden begyndelsen af 1980'erne er fremvokset et nyt homo economicus i den neoliberale diskurs i form af investorsubjektet. Investorsubjektet er karakteriseret ved to forhold: For det første er der tale om en subjektivitet, hvor individet definerer og udtrykker sig selv gennem investeringer i værdipapirer på finansmarkedet; og for det andet dækker begrebet over det økonomiske afhængighedsforhold, som subjektet qua sine investeringer har til det finansielle system. Artiklen undersøger følgende spørgsmål: Hvordan har diskursen om investoren udviklet sig i Danmark i perioden fra 1980 til 2020? Hvad karakteriserer investorsubjektet ifølge denne diskurs? Hvilke specifikke typer af investorsubjektiviteter har den afstedkommet? Og endelig: Til hvilke formål er den blevet mobiliseret og brugt som middel?

¹ Bogen lå nr. 7 på genrelisten ”Økonomi, finans, erhvervsliv og ledelse” den 20. december 2020.

Undersøgelsens materielle grundlag består af udsagn om investoren og investeringsrelaterede emner i danske medier gennem perioden. Mit primære fokus vil ligge på udsagn i avisartikler fra landsdækkende dagblade, men jeg vil også inddrage andre medietyper, f.eks. TV-udsendelser, podcasts og bøger.

Min hovedtese er, at diskursen om investoren siden 1980'erne har udviklet sig betydeligt i de danske medier, hvilket har påvirket det neoliberale subjekts identitetsskabelsesproces. Individet udtrykker sig i dag i højere grad end tidligere gennem deres investeringspraksis. Mere specifikt har diskursen afstedkommet fire særlige subjektivitetstyper, som jeg har valgt at navngive på følgende måde: 1) den etiske investor, 2) den kvindelige investor, 3) den økonomisk uafhængige investor, og 4) den passive investor. Disse investorsubjektiviteter skal ikke ses som altoverskyggende eller gensidigt ekskluderende, men som fire mulige investeringsstrategier, der bliver fremlagt for investorsubjektet i diskursen om investoren, og som investorsubjektet kan vælge at udleve, når han/hun investerer.

Samlet set skal udviklingen i diskursen om investoren ses i lyset af den globale finansialisering samt udbredelsen af neoliberale diskurser i perioden. Begrebet finansialisering refererer her til en tendens i samfundet til i tiltagende grad at tænke og handle i overensstemmelse med finansielle rationaler – både institutionelt og på individniveau (Martin 2002: 7-12). Min endelige konklusion er, at diskursen kan ses som en måde, hvorpå det finansielle systems eksistens og normative samfundsfunktion legitimeres.

Forskningsdiskussion

Der er de seneste år forsket en del i, hvordan den økonomiske globalisering sammen med udbredelsen af neoliberale diskurser har påvirket det danske samfund. I *Pædagogikkens Idehistorie* fra 2017 har Jens Erik Kristensen m.fl. f.eks. fremlagt det synspunkt, at der som konsekvens af den globale økonomis transformation til en mere vidensbaseret økonomi er fremvokset et neoliberalt menneskesyn, hvor individet betragtes som entreprenør for sin egen humankapital (Kristensen 2017: 374). Med humankapital menes, at individet inkarnerer sin egen kapital – dvs. værdi på markedet – i form af personlige egenskaber og kompetencer (ibid.: 375).

Entreprenørsubjektet er dog ikke den eneste subjektivitetstype, der er opstået som konsekvens af neoliberale diskurser de seneste år. Siden 1980'erne er også investorsubjektet blevet en udbredt subjektivitet i samfundet. Denne subjektivitet skal ikke ses som en erstatning af entreprenørsubjektet; der er nærmere tale om to supplerende og gensidigt forstærkende subjektiviteter i de neoliberale diskurser. Set i en dansk kontekst er der ikke blevet forsket direkte i udviklingen af investorsubjektet, og jeg tager i min tilgang derfor afsæt i den internationale forskning på området. Mere specifikt vil jeg her fremhæve Alex Predas og Paul Langleys tilgange.

Preda fokuserer i sin forskning på, hvordan synet på finansmarkedet og investoren udviklede sig fra 1870 til 1914. En af Predas hovedpointer er, at opfindelsen af nye observationsteknologier i 1870'erne – f.eks. 'tickeren' – dannede et nyt empirisk grundlag for udviklingen af viden om finansmarkedet (Preda 2009: 142). På denne baggrund begyndte investorer at udarbejde matematiske modeller, der bedre kunne forklare og forudse prisudviklingen (ibid.: 90-91). Denne videnskabeliggørelse af tilgangen til investering bidrog til at redefinere finansmarkedet, som hidtil var blevet betragtet som grundlæggende uforudsigeligt og irrationelt, til nu at være et rationelt fungerende og kalkulerbart system, der fulgte bestemte lovmæssigheder (Preda 2005: 152). Hermed ændredes også synet på investoren. Hvor man før i tiden havde betragtet investorer som irrationelle – ligefrem amoralske – spekulanter, begyndte man i stedet at betragte dem som kalkulerende eksperter (ibid.: 154). Det blev med andre ord legitimt at være investor og investere på finansmarkedet, og der bredte sig med tiden en mere positiv opfattelse af finansmarkedets generelle samfundsfunction, idet man nu kunne stimulere økonomien ved hjælp af investeringer (ibid.: 155).

Predas argument om legitimeringsforholdet mellem finansmarkedet og investoren spiller en væsentlig rolle i min tilgang. Til forskel fra ham ligger mit fokus dog på perioden fra 1980 til 2020 i Danmark. Helt konkret vil jeg argumentere for, at den tiltagende finansialisering af økonomien i Danmark siden 1980'erne har haft stor indflydelse på udviklingen i diskursen om investoren – og omvendt, at denne diskurs har været afgørende for legitimeringen af finansialiseringen selv.

Mens Preda hovedsageligt har beskæftiget sig med perioden 1870-1914, tager Langley udgangspunkt i den samme periode som jeg. I en angloamerikansk kontekst undersøger han, hvordan finansialiseringen af den globale økonomi har medført dannelsen af en såkaldt masseinvesteringskultur. Centralt i hans argumentation ligger overbevisningen om, at oprindelsen til masseinvesteringskulturen skal findes to steder: dels i privatiseringen af pensionsopsparinger, dels i det stigende antal medlemmer af private investeringsforeninger (Langley 2001: 111). Langleys vigtigste pointe er for mig at se, at privatiseringen af investeringsaktiviteter har medført en stigende individualisering af risiko og ansvar i samfundet (Langley 2006: 921). Han argumenterer ud fra et foucauldiansk perspektiv for, at denne individualiseringsproces kan ses som en måde, hvorpå der produceres neoliberale investorsubjekter (ibid.: 921). Når ansvaret for fremtiden flyttes over på individets skuldre, opfordres individet netop til at agere mere aktivt for selv at skabe sin fremtid. Investering bliver således en selvets teknologi, hvorigennem investorsubjektet forsøger at maksimere sit økonomiske – og dermed menneskelige – potentiale (ibid.: 923).

Langleys tilgang ligner min i den forstand, at jeg også anlægger et foucauldiansk perspektiv på dannelsen af investorsubjekter. Til forskel fra ham, fokuserer jeg dog ikke så meget på de institutionelle forandringer inden for f.eks. pensionsverdenen, men hovedsageligt på udviklingen i den diskursive praksis i medierne. Jeg mener, at selve italesættelsen af investoraktiviteter som gavnlige for både individet og samfundet spiller en stor rolle i forhold til, hvordan forskellige investorsubjektiviteter konfigureres, og mit fokus vil derfor primært ligge på at undersøge denne udvikling.

Tilgang og historisk materiale

Jeg er i min teoretiske og metodiske tilgang inspireret af Michel Foucaults diskursanalyse og subjektivitetsteori. Hovedsynspunktet inden for diskursanalysen kan siges at være, at menneskets viden om verden er socialt konstrueret. Med dette menes, at den viden og de begreber, der ligger til grund for vores verdenssyn – og dermed også vores handlinger – ikke er objektivt givet, men nærmere noget, der bliver socialt produceret gennem sproglige diskurser (Foucault 2002: 68-70). Men hvad betyder dette mere konkret? Hvad menes med begrebet diskurs?

En diskurs kan defineres som en gruppe af relaterede udsagn, der har det tilfælles, at de italesætter verden på en specifik måde (ibid.: 120). Karakteristisk for diskurser er, at der bagved dem – eller til grund for dem – altid ligger en såkaldt diskursiv formation, dvs. en konceptuel sammenhæng – eller et regelsæt – der sætter mulighedsbetingelserne for, hvad der er legitimt at sige i diskursen (ibid.: 121). Når man analyserer diskurser, analyserer man altså reglerne for deres formationer. Det er disse regler, der så at sige skaber betingelserne for historien. Endvidere gælder det, at diskurser i kraft af deres regelsættende aktivitet har en stærkt normativ funktion. Når vi tænker og handler, gør vi det i overensstemmelse med den viden, der er til rådighed for os, og denne viden konstitueres gennem den diskursive praksis (ibid.: 201). Viden er med andre ord en magtform, der ikke besiddes af nogen bestemt person eller institution; 'magten' virker gennem diskurserne som en allestedsnærværende styringsrationalitet – et såkaldt vidensregime (Foucault 2015: 97-102). Hermed er jeg fremme ved den centrale pointe i Foucaults subjektivitetsteori: At den menneskelige identitet kan ses som et produkt af vidensregimets magtudøvelse. Vidensregimet former os som subjekter – subjektiverer os – ved at tilrettelægge mulighedsrummet for vores tænkemåder og handlinger (Foucault 1982: 789-790).

I det følgende vil jeg med udgangspunkt i ovenstående teori undersøge udviklingen i diskursen om investoren som en diskursiv formation, der producerer investorsubjekter gennem den diskursive praksis i samfundet. Jeg vil argumentere for, at der er sket et skifte i den neoliberale diskurs således, at det neoliberale homo economicus i højere grad end tidligere udtrykker sig gennem investeringer i værdipapirer på aktiemarkedet. Aktieinvestering er blevet en såkaldt selvets teknologi, hvorigennem subjektet udtrykker og konstituerer sin identitet.

Til grund for min undersøgelse vil jeg hovedsageligt fokusere på, hvordan diskursen kommer til udtryk gennem udsagn i avisartikler. En vigtig kildekritisk bemærkning i denne forbindelse vedrører min dataindsamlingsmetode: Mine kilder er fundet ved søgninger på bestemte ord eller ordkombinationer (f.eks. *investor*, *spekulation*, *etiske investeringer* mv.) i Infomedia. Der er en vis usikkerhed forbundet med denne søgemetode, fordi jeg ikke kan være sikker på at få det hele med. Man kan endvidere pege på, at der kan være en indlejret bias i min metode, i fald jeg kun har søgt på ord, der vil bekræfte min hypotese. For at udvise mest mulig transparens har jeg samlet en liste med alle søgninger foretaget på Infomedia (Bilag 1).

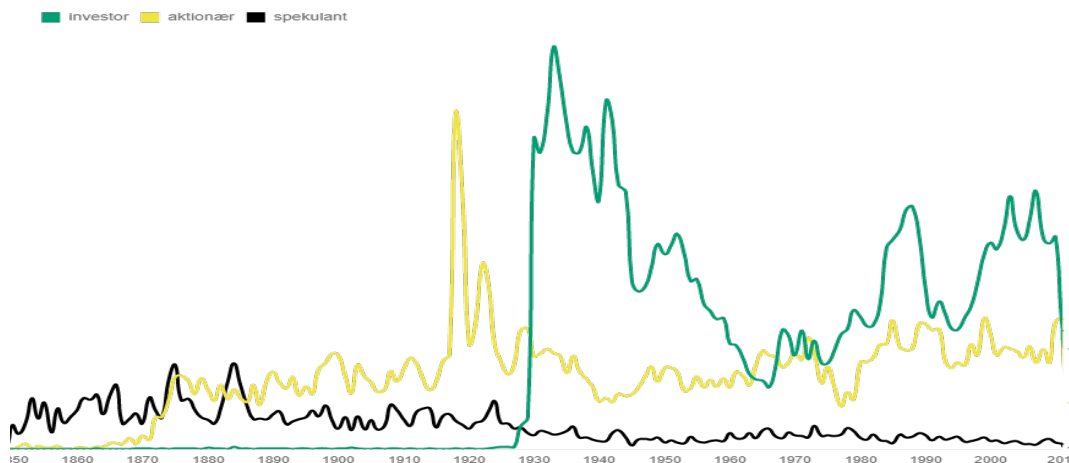
Den generelle udvikling i diskursen om investoren i Danmark

Først en begrebshistorisk pointe: Ser man på udgaverne fra 1979 og 1982 af *Nudansk Ordbog*, vil man opdage, at begrebet investor kun indgår i sidstnævnte (Jacobsen 1979; Oxenvad 1982). Investorbegrebet er altså et nyere begreb. Det kommer fra den angloamerikanske verden og konnoterer desuden anderledes end dets danske pendanter såsom aktionær eller spekulant. Mens aktionær er ret neutralt værdiladet, idet det bare refererer objektivt til et bestemt ejerskabsforhold, så har begrebet spekulant en mere negativ klang. Investorbegrebet derimod åbner en mere optimistisk forventningshorisont, hvor fokus i høj grad synes at ligge på mulige, strategiske gevinster i fremtiden frem for på kortsigtede spekulationer.

At investorbegrebet kom i ordbogen på dette tidspunkt, tyder på, at noget var begyndt at ændre sig i måden, hvorpå man talte om investeringer. I det hele taget er der fra 1980'erne tale om en tiltagende sprogliggørelse af investeringsrelaterede aktiviteter. F.eks. blev også ordene *aktionærkonto*, *aktionærlån*, *daytrader*, *fondskapitalisme*, *future*, *gevinstopsparring*, *option*, *portfolio*, *puljepension*, *risikospredning*, *strakshandel* og *valutaspekulation* (med flere) optaget på Dansk Sprognævns liste over nye ord i perioden (<https://dsn.dk/noid>). Mange af ordene refererer til forskellige investeringsteknikker, som subjektet skal vælge imellem, når det investerer. Min pointe med at fremhæve denne udvikling er, at det øgede vokabularium i den diskursive praksis fremlægger helt nye måder at se sig selv og agere som investor på: Er man f.eks. en kortsigtet og risikovillig daytrader, der går efter størst mulige gevinster på kortest mulig tid? Eller er man snarere en langsigtet og forsigtig investor, som spreder sin risiko med en diversificeret portfolio? De forskellige teknikker strukturerer feltet for vores handlemuligheder og lægger således op til, at man skal vælge mellem flere forskellige personlighedstyper, når man investerer.

Det næste jeg vil fokusere på, er hyppigheden i anvendelsen af investorbegrebet i de danske medier. Ved hjælp af online-værktøjet Smurf har jeg foretaget en søgning, der viser forekomsten

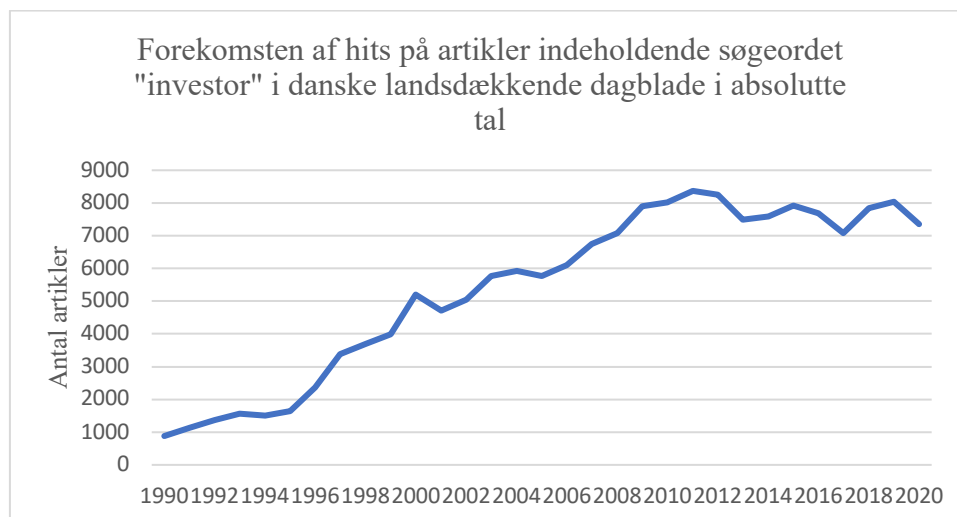
af ordene *investor* (grøn), *spekulant* (sort) og *aktionær* (gul) i danske aviser i perioden fra 1750 til 2011:

Figur 1 (<http://labs.statsbiblioteket.dk/smurf/?q=spekulant.aktion%C3%A6r.investor>).

Som det fremgår, skete der en kraftig stigning i hyppigheden af anvendelsen af investorbegrebet i årene omkring 1930 – formentlig pga. af etableringen af fondsforvalteren Investor, Aktieselskab for Kapitalanlæg (Danske Invest) i 1928 – hvorefter den faldt betydeligt indtil ca. 1970.² I 1980 steg hyppigheden igen, hvilket ser ud til at understøtte min hypotese om, at der kom et øget fokus på investoren på dette tidspunkt. Da Smurf desværre ikke kigger på udviklingen helt op til 2020, har jeg som supplement selv foretaget en lignende undersøgelse, hvor jeg har noteret antallet af hits på artikler indeholdende investorbegrebet i Infomedia for hvert år i perioden fra 1990 til 2020:

² En søgning på ”investor” i mediestream (<https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>) viser adskillige annoncer fra Investor, Aktieselskab for Kapitalanlæg i danske aviser i årene efter 1928.

Figur 2 (www.infomedia.dk).³

Her fremgår det, at hyppigheden holder niveau i årene efter 2011, om end der ikke længere er tale om en stigende tendens. Samlet set viser mine statistiske undersøgelser en tydelig intensivering i den diskursive praksis om investoren. Det er blevet normalt at italesætte folk, der investerer på finansmarkedet, som investorer, og det er i det hele taget blevet mere udbredt at tale om emnet investering.⁴

Med statistikken på plads vil jeg nu undersøge den kvalitative udvikling i diskursen. En måde at kortlægge denne på er at identificere de tidspunkter, hvor der sker diskursive forandringer, dvs. de tidspunkter hvor måden at tale om investoren på ændrer karakter. Den første forandring, jeg vil fremhæve, er adskillelsen af investorbegrebet fra dets associationer med spekulantbegrebet. Jeg mener, at der siden 1980'erne er sket en bevægelse i diskursen, hvor investoren i tiltagende grad er blevet forsøgt italesat som en legitim samfundsfigur, der står i modsætning til den illegitime spekulant. Formålet med denne modstilling i diskursen har været at legitimere investeringsaktiviteter på finansmarkedet i det hele taget.

Det første tidspunkt, hvor den betydningsmæssige adskillelse af de to begreber fremgår klart, var i 1989 foranlediget af indførelsen af det såkaldte KFX-indeks (i dag C25-indekset). Foruden

³ At jeg udelukkende har valgt at søge i danske landsdækkende dagblade skyldes, at der med internettet er kommet mange nye onlinemedier til, som ville overdrive tendensen i forhold til tidligere år, hvis jeg tog dem med.

⁴ Dette viser en lignende søgning efter forekomsten af "investering i aktier" i Infomedia.

at give private investorer et mere kvalificeret overblik over markedsinformationerne end tidligere, indførtes sammen med indekset, at man nu kunne handle med futures og optioner. I en artikel i *Berlingske Tidende* omtaltes de nye teknologier som redskaber, der var skræddersyet til forskellige investortyper. Man kunne nu vælge enten at være den ”spekulations-mindede investor”, der med futures investerer for flere penge, end han egentlig råder over, eller at være den ”forsigtige investor”, der med optioner sikrer sig retten til at købe indekset til en nutidigt fastlagt kurs uanset ændringer i fremtiden (Johansen 1990). Her bruges både spekulant- og investorbegrebet, men der er ikke tale om en normativ modstilling. Der er i stedet tale om en ’neutral’ adskillelse af spekulanten som en mere risikovillig – men ikke nødvendigvis dårligere – investortype fra andre mere forsigtige typer.

I en artikel fra 1993 er adskillelsen dog mere normativ. Her skelner skribent E. K. Larsen mellem spekulant- og investorbegrebet, når han skal forklare, hvem der havde skylden for sammenbruddet i det europæiske valutasamarbejde i 1992 (Larsen 1993). Ifølge Larsen omtales spekulanter ofte som skurkene i sammenbruddet, men han mener ikke, at dette er et retvisende billede. Virkeligheden er mere nuanceret; spekulanterne handlede faktisk fornuftigt nok, og det var i stedet selve systemet, den var gal med. Det afslørende ved artiklen er imidlertid, at Larsen selv i løbet af sin argumentation ændrer sit begrebsapparat og begynder at omtale spekulanterne som investorer. Der er altså hos ham – eller i hvert fald i den diskurs, han taler ind i – en klar modstilling, hvor skurkene betegnes som spekulanter og de fornuftige, uskyldige, aktører som investorer.

Senere bliver modstillingen også brugt i en række kritiske artikler om en ny investortype, daytraderen, der i årene efter 1999 voksede frem som følge af muligheden for aktiehandel via internettet. At private investorer nu altid kun var et klik væk fra næste investering, blev af nogle set som et potentielt problem, der kunne føre til ludomani. I en artikel fra 2001 omtales daytradere som ”private investorer uden indgående kendskab til pengemarkedet”, der ”har en tendens til at satse på en bestemt aktie” frem for at sprede deres risiko (Andersen 2001). Gennem artiklen bruges stærkt negativt ladede begreber som ”ludomani”, ”gambling” og ”spekulation”, når daytraderens metoder omtales (ibid.). Daytraderen sidestilles med spekulanten og bliver således adskilt fra de ’rigtige’, mere legitime investortyper. Denne adskillelse viser, hvordan diskursen udvikler sig gennem differentieringer. Rådne æbler sorteres fra således, at de

resterende fremstår mere legitime. Fokus rettes dermed væk fra kritikken af aktiehandel i sig selv og kommer til primært at gælde bestemte typer af investeringsaktiviteter.

Den næste tendens i diskursens udvikling er, at man fra 1997'erne begyndte at italesætte vigtigheden af at etablere en såkaldt investeringskultur i Danmark (nogle steder kaldt investorkultur, aktiekultur eller aktionærkultur). Første gang idéen blev fremlagt, var formentlig i 1997, da Finansrådets daværende direktør Lars Barfoed argumenterede for, at danskernes pensionsopsparinger i højere grad burde sikres gennem investeringer i aktier. ”Vi mangler en aktiekultur”, sagde han, og mente dermed, at det var godt for væksten i samfundet, hvis hidtil passive opsparinger blev gjort mere aktive (Søndergaard 1997; Andersen 1997). I 1999 blev italesættelsen igen brugt, da etableringen af aktiehandel via internettet blev beskrevet som en ”aktierevolution” i *Politiken*, og daværende direktør for E-Trade Bank Denis Lewinsky udtalte, at handel med aktier nu ville få ”karakter af folkesport” (Lambek 1999). At private investorer nu havde fået de samme teknologiske værktøjer som professionelle børsrådgivere blev videre italesat som ”demokratisk kapitalisme” – igen af Lewinsky – i *Information* samme år (Ørnskov 1999).

I resten af perioden dukker investeringskulturen regelmæssigt op i den diskursive praksis. Det er først og fremmest Finansrådet, Dansk Aktionærforening og danske investeringsforeninger, der gennem tiden har propageret italesættelsen (Rasmussen 2005; Finans Danmark 2020). Men også politikere har spillet en rolle. Senest i forbindelse med indførelsen af aktiesparekontoen i 2018 hvor den konservative skatteordfører Anders Johansson udtalte, at tiltagets formål var, at ”udvikle en investorkultur, som man f.eks. har set det i Sverige” (Sehested 2018). Og Brian Mikkelsen udtalte i et debatindlæg, at man ved at sænke skatten på aktieinvesteringer kunne gøre investorkulturen ”bred og folkelig” (Mikkelsen 2019).

Nogle kritiske røster har der dog været. F.eks. kom SF'er Lars H. Nielsen med et modsvar til Brian Mikkelsens debatindlæg, hvor han fremhævede farligheden ved udbredelsen af en investorkultur: ”Det kan blive ’vinderens forbandelse’, hvis den fælles forståelse for ’shareholder value’ bliver nedbrudt af et bredere syn på investering” (Nielsen 2019). Og tilbage i 2007 kritiserede tidligere statsminister Poul Nyrup Rasmussen i forbindelse med udgivelsen af sin bog *I grådighedens tid - kapitalfonde og kasinoøkonomi* de i 1980'erne indførte skatteregler,

som ”gav pensionskasserne incitamentene til at omlægge deres investeringskultur fra obligationer til mere vovede investeringer i det private erhvervsliv” (Kaarsholm 2007).

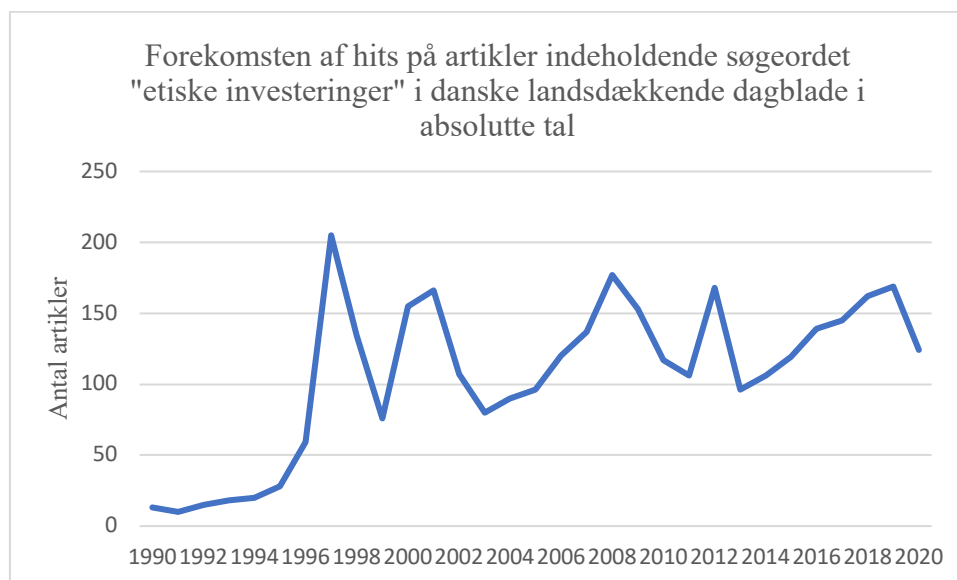
Den sidste væsentlige tendens i diskursen om investoren, som jeg vil fremhæve her, er forsøget på at kvalificere de private investorers investeringskompetencer ved at formidle viden om finansmarkedet. Denne tendens ses på tværs af flere medietyper gennem hele perioden: I aviserne skrives der regelmæssigt investeringsguides og interviews med eksperter (Sjølin 2019), i TV kan man se dokumentarer om emnet (f.eks. DR-programmet *Alle kan blive millionær* fra 2020), på nettet kan man høre podcasts som *Millionærklubben* og *Overskud*, og der udkommer regelmæssigt nye bøger om investering (f.eks. Tvede 2010; Wahlgren 2020; Hartvigsen 2018; Graham 2003). Hele denne vidensproduktion og distribution har til formål at producere kompetente investorsubjekter og dermed styrke investorkulturen i Danmark.

Samlet set har diskursen om investoren udviklet sig betydeligt både kvantitativt og kvalitativt gennem perioden. Der er i dag mere omtale end nogensinde før, og nye tal fra Danmarks Statistik viser, at ca. 20 % af voksne danskere – rundt regnet 920.000 personer – har en del af deres opsparinger investeret i aktier, enten indirekte gennem fonde eller direkte i rene aktier (Finans Danmark 2020: 6). Tallene viser, at den diskursive praksis i høj grad afspejles i den sociale praksis. At investere sine penge på det finansielle marked er efterhånden blevet en integreret del af livet for mange i samfundet, hvorfor man for alvor kan tale om, at det neoliberale investorsubjekt er blevet et udbredt fænomen. Men hvad er så konsekvenserne, kunne man spørge? På hvilke måder kommer subjektiveringen konkret til udtryk i danskernes adfærd? Jeg vil i de følgende fire afsnit fokusere på fire særlige investorsubjektiviteter, som jeg mener er vokset frem i perioden. Jeg har valgt at benævne dem således: 1) den etiske investor, 2) den kvindelige investor, 3) den økonomisk uafhængige investor, og 4) den passive investor.

Den etiske investor

Siden begyndelsen af 1970’erne har en etisk investeringsbevægelse (under navnet *Socially Responsible Investments (SRI)*) bredt sig i internationale diskurser, og i 1997 kom den også for alvor til Danmark (Bengtsson 2008: 974). Anledningen var mediernes afsløring af, at danske pensionskasser havde investeret i det franske olieselskab Total, som var blevet anklaget for at

støtte diktaturet i Burma finansielt (Halskov 1996). Afsløringen fik investorerne, der ligesom forbrugerne var blevet mere politiske i deres økonomiske valg, til at stille større krav til deres pensions- og investeringsforeningers strategier (Halskov 1997). De første danske institutioner til at reagere på investorenes krav var en række pensionskasser – anført af Pensionskassernes Administration – der hver især fremlagde nye etiske retningslinjer for deres investeringsstrategier, som skulle medvirke til bedre arbejdsforhold, menneskerettigheder og bæredygtighed rundt om i verden (Dørge 1997; Høgsted 1997). Diskursen om investoren i Danmark havde hermed fået en særlig investortype – en ny subjektivitet – der af den daværende udenrigsminister Niels Helveg Petersen blev omtalt som ”den etiske investor” (Halskov & Tranberg 1997).

Figur 3 (www.infomedia.dk).

Siden 1997 er debatten om etiske investeringer regelmæssigt blusset op i de danske medier – ofte i kølvandet på store afsløringer eller begivenheder. F.eks. blev stigningen i antallet af udsagn om emnet i 2000 også forårsaget af en afsløring om danske pensionskassers investeringsvaner, denne gang i våbenindustrien (Karkov 2000). Og det er nærliggende at antage, at de seneste års stigning kan korreleres med det øgede fokus på forurenende virksomheders negative indflydelse på klimaforandringerne (Mikkelsen 2016).

Den etiske investeringsdiskurs har haft stor indvirkning på investorsubjektets muligheder i dets interaktion med finansmarkedet. Helt konkret er der blevet udviklet nye teknologiske værktøjer, som det kan benytte sig af. Et af disse er det såkaldte ESG-målekriterium for virksomheders

miljøhensyn, sociale ansvarlighed og etiske ledelseskodex, som blev introduceret af FN i 2005 (Nielsen 2011). Ved hjælp af ESG-kriteriet kan investorer nu evaluere virksomheders etiske 'score', inden de beslutter sig for at investere i dem. Man kan sige, at finansmarkedet ved hjælp af teknologier som ESG-kriteriet forsøger at facilitere et mulighedsrum for moralske handlinger for investorsubjektet.

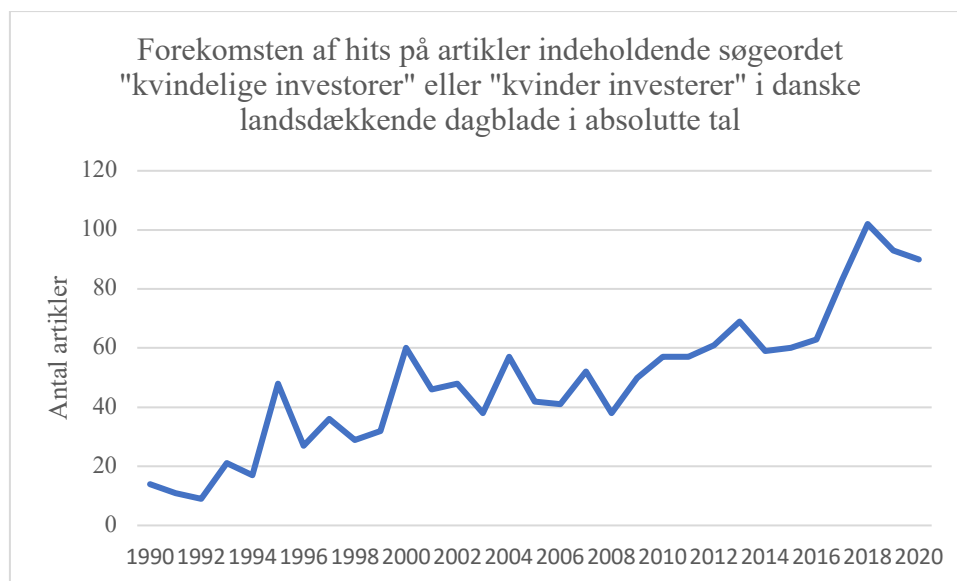
I en artikel i *Information* omtalte skribent Peter Johannes Schjødt den etiske investeringsbølge som forsøget på at "give kapitalismen et menneskeligt ansigt" (Schjødt 1998). Ifølge ham bliver virksomhederne i stigende omfang "aftvunget en holdning til deres sociale, miljømæssige og etiske profil fra f.eks. interesseorganisationer, forbrugere og investorer" (ibid.). Jeg mener ligesom Schjødt, at man sagtens kan argumentere for, at finanskapitalismen med dens etiske investeringspraksis forsøger at tilpasse sig investorernes krav. Men måske forholder det også sig i lige så høj grad omvendt: Investorerne accepterer jo selv i samme proces det finansielle system som et medium, hvorigennem de på effektiv vis kan handle etisk. Et eksempel på denne tankegang ses i en artikel fra 2018, hvor naturforvalter Naja Habermann udtalte sig om sin egen etiske investeringspraksis: "Alt, hvad jeg gør med mine penge, har jo en betydning i et større perspektiv. Penge er stemmesedler" (Lønstrup 2018). I en tid hvor det ofte bliver sagt, at vi f.eks. ift. klimaforandringerne "er den sidste generation, der kan gøre noget," så repræsenterer muligheden for at investere etisk på finansmarkedet ifølge hende en potentiel løsning på et ellers tilsyneladende håbløst problem (ibid.).

Samlet set er den etiske investor et investorsubjekt, der har accepteret finansmarkedet som et effektivt system, hvorigennem man kan skabe positiv forandring. At investere etisk kan derfor siges at være blevet en form for selvteknologi, som subjektet bruger til at udtrykke sin moralitet. Det moralske område bliver med andre ord (finans)markedsliggjort gennem diskursen om investoren.

Den kvindelige investor

At investeringer er et middel til at skabe social forandring, kommer ikke kun til udtryk i diskursen om den etiske investor. De sociale forhold ændrer sig nemlig ikke kun for de virksomheder, der investeres i, men også for investoren selv. Denne erkendelse kommer særligt

til udtryk i diskursen om den kvindelige investor. Denne diskurs er kendetegnet ved en tendens til at italesætte vigtigheden af at få flere kvinder til at investere i aktier. Den kom for alvor til Danmark i 1999 efter, at Dansk Aktionærforening – inspireret af udviklingen i USA og Sverige – udtrykte, at danske kvinder haltede bagud ift. andre lande (Lønstrup 1999). Årsagen var ifølge foreningen, at danske kvinder – til forskel fra mænd – dels manglede interesse for aktiehandel, dels var for forsigtige og tøvende, når det kom til risikobetonede handlinger (Larsen 2000).

Figur 4 (www.infomedia.dk).

Ser man på diskursens efterfølgende udvikling, har antallet af relaterede udsagn været svagt men stabilt stigende indtil 2016, hvorefter hyppigheden er steget mere kraftigt. Indholdsmæssigt har et gennemgående tema været italesættelsen af forskelle mellem kønnene. Ofte bliver kvinder f.eks. omtalt som mere forsigtige, tænksomme og grundige end mænd: ”Kvinder inddrager flere ting, når de investerer i aktier. Mændene fokuserer meget på tekniske analyser. Det gør kvinder også, men de kigger også på, hvordan en virksomhed er ledet, om den er socialt ansvarlig og har et etisk regnskab” (Christensen 2002).

Selve formålet med at få flere kvinder til at investere blev gennem perioden italesat ud fra to forskellige synsvinkler. I mange af artiklerne fokuseres der primært på, at det vil skabe mere generel vækst i samfundet (Lønstrup 1999). Dette ses f.eks. i en klumme i *Berlingske Tidende* med titlen *Kvinder, mænd og børn ud på aktiemarkedet!* fra 2016, hvor der argumenteres for, at samfundsøkonomien har brug for, at alle, der kan, bør investere: ”Lige som på arbejdsmarkedet

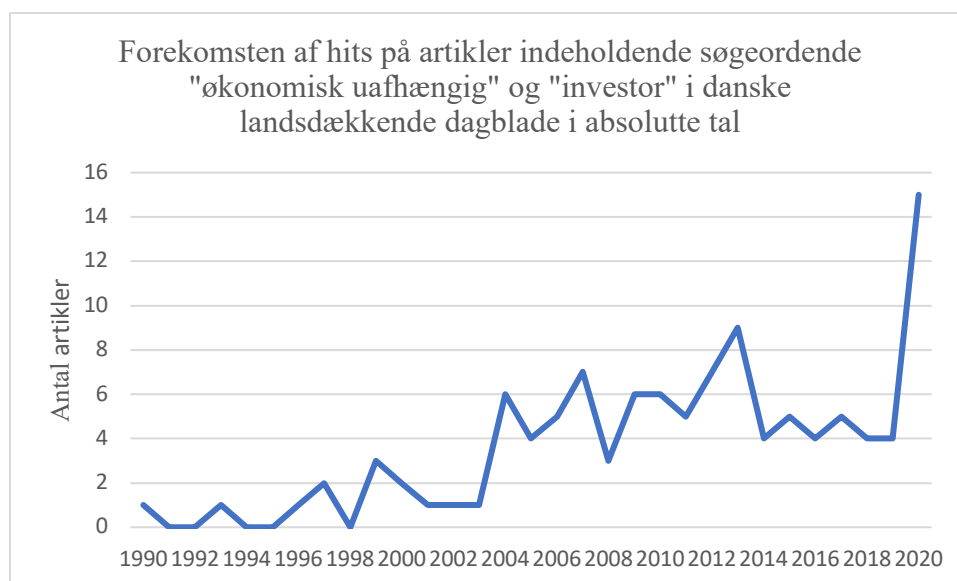
er der brug for alle talenter: Vi har brug for en mere levende og risikobetonet aktie-og investeringskultur i Danmark” (Hjordt 2016).

Set fra en anden synsvinkel derimod – især i de seneste år – bliver formålet i højere grad italesat som et ligestillingsprojekt, der skal gøre kvinder økonomisk selvstændige (Birk 2019). Blandt de mest aktive fortalere for dette synspunkt står en række kvindeledede organisationer – heriblandt Kvindeøkonomien (stiftet i 2014), Female Invest (2016) og Ophelia Invest (2017) – hvis talspersoner regelmæssigt har deltaget i debatten. Medstifteren af Female Invest, Anna-Sophie Hartvigsen, udtalte f.eks. i 2019, at ”det er et samfundsmæssigt problem, at kvinder falder bagud økonomisk” (Persson 2019). Hendes organisation har derfor som målsætning, at ”fremme finansiellighed” mellem kønnene (Ibid.). Og i et interview i *Politiken* fra 2018 argumenterede stifteren af Ophelia Invest, Sarah Ophelia Møss, for, at den økonomiske ulighed mellem mænd og kvinder bedst kan udlignes ved, at kvinderne får en større andel i den generelle værdistigning i samfundet: ”Vi ved jo godt, at vi er en stor omvarende pose penge, og at alle gerne vil have en bid af kagen” (Lønstrup 2018). Foruden deres markante tilstedeværelse i aviserne er organisationerne også stærkt til stede på de sociale medier. Eksempelvis har Møss sammen med sin svenske kollega Linnéa Schmidt oprettet Facebook-gruppen *Money penny*, der er et investeringsforum kun for kvinder, som har til formål at skabe et trygt rum, hvor ”alle udfordringer, spørgsmål og tanker kan deles uden forbehold” (<https://www.facebook.com/groups/1647034648948303>). At kvinder på fora som *Money penny* står sammen og hjælper hinanden, er ifølge Schmidt en ”feministisk handling, fordi penge giver magt, dels over dit eget liv, dels fordi vi med vores penge kan påvirke samfundet” (Laura 2020).

Alt i alt forener diskursen om den kvindelige investor flere tråde i den generelle diskurs om investoren. For det første har den til formål at mobilisere en større del af befolkningen til at investere på finansmarkedet, og for det andet bliver den et argument i ligestillingsdebatten. Som subjektivitet er den kvindelige investor – ligesom den etiske – en investor, der forsøger at definere sig selv og skabe social forandring i samfundet gennem sine investeringer. Det særlige ved denne subjektivitet er dog, at den målretter sig en bestemt gruppe, nemlig kvinderne. Ved at adskille kvinderne fra mændene konstruerer diskursen et særligt kvindeligt subjektivitetsfællesskab, hvilket yderligere forstærker identificeringsprocessen hos de subjekter, den former.

Den økonomisk uafhængige investor

Den tredje særlige investorsubjektivitet, som er vokset frem de seneste år, er den økonomisk uafhængige investor. Denne er kendetegnet ved ønsket om at opnå økonomisk uafhængighed ved hjælp af investeringer i værdipapirer. Statistisk set er antallet af artikler om denne investortype ganske få i de landsdækkende aviser (om end der i de sidste par år kan spores en kraftig stigning).

Figur 5 (www.infomedia.dk).

I stedet er det en diskurs, der i høj grad figurerer på de sociale medier, hvor der f.eks. på Facebook og YouTube er oprettet grupper og kanaler direkte dedikeret til emnet (<https://www.facebook.com/friekonomi>; <https://www.youtube.com/user/winpricesplz>). At der virkelig er tale om en trend på nettet er blevet fanget af public service-mediet DR, der i 2020 holdt en læser-spørgetime med youtuber Daniel Hansen Pedersen, der som 25-årig havde forladt sit job for udelukkende at leve af finansielle investeringer (i skrivende stund har hans kanal 40.300 abonnenter) (<https://www.dr.dk/engagement/taet-paa/stil-spoergsmaal-daniel-har-kvittet-hamsterhjulet-vil-vaere-oekonomisk-uafhaengig-som-30-aarig>).

De avisartikler, der er blevet skrevet gennem perioden, fokuserer som regel på enkeltpersoner, som fortæller om, hvordan de blev – eller forventer at blive – økonomisk uafhængige gennem

investeringer. I en artikel i *Berlingske Tidende* fra starten af 2020 møder man f.eks. pædagogisk filosof Dina Revsgaard, der hver måned investerer en del af sin løn i aktier med målet om at kunne gå tidligere på pension (Dalgas 2020). For Revsgaard handler det først og fremmest om at få frihed over sit eget liv: ”Jeg vil gerne styre min økonomi, så det ikke er den, der styrer mig” (Ibid.). Samme tankegang kommer til udtryk i en kronik i *Jyllands-Posten* fra 2019 af etnolog Pernille Wahlgren (også forfatter til bogen *Investor i livet*, som jeg citerede i indledningen), der sammenkobler tidens selvrealiseringsdiskurser med drømmen om økonomisk uafhængighed: ”Jeg har levet efter livsfilosofien ”Lev & tænk enkelt” de seneste 20 år. Jeg har kun købt det, jeg har behov for, det nødvendige, og så investeret resten i aktier. [...] Min måde at leve på og min investeringsfilosofi har i dag gjort mig økonomisk uafhængig” (Wahlgren 2019). For Wahlgren er der tale om en såkaldt ”holistisk” livsfilosofi, der inkorporerer det finansielle aspekt som en væsentlig – ja, ligefrem konstituerende – del i den generelle livsførelse (Bernsen 2020). Målet er at opnå friheden til at leve dét liv, hun gerne vil leve, og dette mål kan realiseres – siger hun – gennem investeringer i aktier.

Som ovenstående eksempler viser, bliver investeringspraksissen for det økonomisk uafhængige investorsubjekt en integreret del af livet; med målet om at kunne trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet og udelukkende at leve af investeringer har det lagt sin økonomi, sin fremtid, og dermed sin identitet i hænderne på de finansielle institutioner. Det lever så at sige på finansmarkedets vilkår – er afhængig af dets ve og vel. Man kan sige, at den økonomisk uafhængige investorsubjektivitet på en måde fremstår som den reneste inkarnation af det neoliberale investorsubjekt, idet det udelukkende følger sin økonomiske egeninteresse og er villig til at bære sin egen risiko i forsøget på at realisere sig selv.

Den passive investor

Foruden de tre indtil nu gennemgåede investorsubjektiviteter har jeg valgt at definere en fjerde – dog ikke ud fra samme kriterier som de andre. Det passive investorsubjekt repræsenterer alle dem, der har investeret hele eller dele af deres formue i værdipapirer, men som er ’passive’ i forhold til den konkrete forvaltning af den – dette overlader de til pensionskasser og investeringsforeninger. De passive investorer er investorsubjekter, fordi de har deres økonomi bundet op på finansmarkedet, men man kan ikke tale en om investorsubjektiv livsførelse i samme

udtrækning som for de andre investorsubjektiviteter, fordi de ikke aktivt udlever deres identitet gennem finansmarkedet. Diskursivt er der en vis træghed forbundet med de passive investorer, eftersom de ikke deltager aktivt i debatten i medierne. De har valgt en passiv strategi, der består i at følge markedet tæt med formålet om at bevare værdien af de investerede midler i stedet for at satse på store gevinster.

Pointen med alligevel at fremhæve denne investortype er, at selvom de selv i diskursen er 'tavs' aktører, så repræsenteres de af en af de mest voksende institutionsgruppe i samfundet: De private investeringsforeninger. Dette fremgår af en statistisk undersøgelse foretaget af Danmarks Nationalbank i 2020 (Danmarks Nationalbank 2020). Ved at overlade forvaltningen af deres formuer til investeringsforeninger, overfører de også deres diskursive magt til dem. En af de mest fremtrædende stemmer i medierne er netop disse investeringsforeninger (Rasmussen 2005). Det er således i stigende grad de passive investorer, der med deres stigende antal og økonomiske formåen muliggør dannelsen af et reelt masseinvesteringssamfund.

Investorsubjektet legitimerer finansialiseringen

Jeg har indtil nu vist, at diskursen om investoren i perioden fra 1980 til 2020 har udviklet sig betydeligt, og at der som følge heraf er fremvokset et nyt neoliberalt homo economicus i form af investorsubjektet. Særligt karakteristisk for dette nye subjekt er, at det har internaliseret investeringspraksissen som en måde, hvorpå det kan handle og udtrykke sig selv. Den investorsubjektive livsmåde har dog også en pris: Subjektet må selv bære sin egen risiko for tab.

Den centrale pointe i denne artikel er, at investorsubjektivering i sidste ende har til formål at legitimere den generelle finansialisering af samfundet. Ser man på den diskursive udvikling i den politiske debat gennem perioden – især i starten af 00'erne – kan individualiseringen af finansiell risiko ses i sammenhæng med andre neoliberale ideer som deregulering, borgernes frie valg – f.eks. i forhold til pensionsopsparinger – og det personlige ansvar for at forsørge sig selv (Petersen 2012: 134). Finansialiseringen passer altså perfekt ind i tidens allerede etablerede neoliberale diskurser. Samme type pointe har politologen Adam Harmes fremhævet i sin artikel *Mass Investment Culture* fra 2001. Ifølge ham bidrager opkoblingen af masserne på det finansielle system gennem individualiseringen af risici til at forstærke – og ligefrem afpolitisere

– selvsamme system (Harmes 2001: 103). På denne måde reproducerer masseinvesteringskulturen en mere 'gensidigt samtykkende' form for neoliberalisme, fordi subjektet får en personlig interesse i, at det går godt på aktiemarkedet (Ibid.: 105).

Det mest komplette eksempel, som illustrerer denne proces i Danmark, er en kronik fra slutningen af 2020, hvor den nuværende direktør for Dansk Aktionærforening Michael Bak netop italesætter forbindelsen mellem det finansielle system og investorkulturen. I takt med at andelen af investorer i befolkningen stiger – siger han – kan vi med sloganet "Have a say – get your way" endelig begynde at "udbygge den danske model for et stærkt aktionærdemokrati" (Bak 2020). I aktionærdemokratiet er det først og fremmest investorerne, der bestemmer, hvilken vej samfundet skal gå: "Skal retningen være grøn? Skal kunder vælges til eller fra? Skal målene være kortsigtede eller langsigtede? Den beslutning ligger i sidste ende hos aktionærerne" (Ibid.). Baks vision er klar, og han er heller ikke bleg for at komme med løsninger på de udfordringer, der måtte være i forbindelse med dannelsen af et aktionærdemokrati: "vi må ikke glemme, at nye investorer har brug for uddannelse og oplysning [...] Samfundet tjener på, at de nye investorer lærer at tænke langsigtet og sprede deres investeringer" (ibid.).

Baks kronik er symptomatisk for mange af de tendenser, jeg har fremhævet gennem artiklen: Italesættelsen af investeringskulturen som demokratisk projekt; fortællingen om det finansielle system som det sted, hvor investorerne kan få mest mulig medindflydelse; pålæggelsen af risici på de individuelle investorer; og uddannelsen af kompetente investorsubjekter. Hans samlede samfundsvision – aktionærdemokratiet – er bogstaveligt talt manifestationen af det fuldt finansialiserede samfund. Diskursen om investoren og de subjektiviteter, den producerer, tjener i sidste ende ét og samme formål: At legitimere den allerede igangværende finansialisering og at realisere masseinvesteringssamfundet.

Konklusion

Jeg har i denne artikel undersøgt diskursen om investorens udvikling i de danske medier i perioden fra 1980 til 2020 og argumenteret for, at den har afstedkommet dannelsen af investorsubjektet, der kan ses som en ny subjektivitet i de neoliberale diskurser. Hertil har jeg karakteriseret fire særlige investorsubjektiviteter – den etiske, den kvindelige, den økonomisk

uafhængige og den passive – som hver især udgør ét af investorsubjektets mange ansigter. Til sidst har jeg argumenteret for, at diskursen kan ses som en måde, hvorpå det finansielle system legitimerer sin egen eksistens og normative samfundsfunktion.

Den generelle udvikling i diskursen om investoren var kvantitativt kendetegnet ved en intensivering i antallet af italesættelser om investoren og investeringsrelaterede emner. Kvalitativt var den kendetegnet ved tre væsentlige tendenser: For det første en gradvis adskillelse af spekulanten fra andre investortyper, hvilket havde til formål at legitimere diskursen generelt; for det andet tendensen til at italesætte vigtigheden af at etablere en investeringskultur i Danmark; og for det tredje forsøget på at kvalificere borgernes investeringskompetencer gennem distribution af viden om finansmarkedet i medierne.

Den etiske investorsubjektivitet voksede for alvor frem i perioden efter 1997 og er karakteriseret ved, at investorsubjektet handler etisk gennem investeringer på finansmarkedet. En vigtig pointe i denne forbindelse er, at finansmarkedet ved at facilitere muligheden for denne investeringspraksis inkorporerer selve det moralske område i sit eget system. Diskursen om den kvindelige investor slog allerede igennem i Danmark i 1999, hvor man ville have flere kvinder til at investere. Men det var først senere, at den kvindelige investorsubjektivitet fik sin nuværende form, idet kvinder begyndte at italesætte praksissen som et ligestillingsprojekt. Den økonomisk uafhængige investorsubjektivitet er relativt ny og er især vokset frem på de sociale medier. Kendetegnende for denne er forsøget på at blive økonomisk uafhængig og realisere sig selv gennem investeringer. Til sidst har jeg defineret det passive investorsubjekt, som repræsenterer alle dem, der har investeret deres formuer i pensionskasser eller investeringsforeninger, men som overlader forvaltningen af dem til de finansielle institutioner. Dette subjekt er det mest udbredte og voksende i antal af de fire og udgør dermed rygraden i masseinvesteringssamfundet. Min endelige konklusion er, at diskursen om investoren – med alle de subjektiviteter, den kultiverer – i sidst ende har til formål at legitimere og retfærdiggøre selve finansialiseringen af samfundet.

Til sidst en opfordring: Denne artikel har primært fokuseret på den diskursive praksis i danske medier, men for at få et mere fyldestgørende billede af diskursen kunne undersøgelsen med fordel udvides til at dække over et større kildemateriale, f.eks. kunne fokus i højere grad vendes

mod udviklingen i den politiske debat eller lovgivningen. Det ville også være relevant at tillægge udviklingen i den konkrete investeringspraksis et større fokus ved f.eks. at inddrage mere statistik om danskernes investeringsvaner eller undersøge den teknologiske udvikling i investeringsteknologier.

Litteratur:

- Bengtsson, Elias 2008: "A History of Scandinavian Socially Responsible Investing", *Journal of Business Ethics*, Nov. 2008, Vol. 82, No. 4., 969-983.
- Danmarks Nationalbank 2020: *Passivt forvaltede aktieafdelinger i vækst i 2020*.
- Finans Danmark 2020: *Analyse af investorkulturen i Danmark*.
- Foucault, Michel 1982: "The Subject and Power", *Critical Inquiry*, Vol. 8, No. 4 (Summer, 1982), 777-795.
- Foucault, Michel 2002: *The Archeology of Knowledge*. Overs. A. M. Sheridan Smith. New York: Routledge Classics.
- Foucault, Michel 2008: *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978–1979*. Red. Michel Senellart, Francois Ewald & Alessandro Fontana, overs. Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 215-237, 267-289.
- Foucault, Michel 2015: *Viljen til viden – Seksualitetens historie 1*. Overs. Søren Gosvig Olesen. København: Det lille Forlag.
- Harmes, Adam 2001: "Mass Investment Culture", *New Left Review* 9, 103-124.
- Kristensen, Jens Erik, Jensen, Hans Siggaard & Korsgaard, Ove 2017: "Globalisering og livslang læring", *Pædagogikkens Idehistorie*. Red. Ove Korsgaard, Jens Erik Kristensen & Hans Siggaard Jensen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 359-385.
- Langley, Paul 2001: "Everyday investor subjects and global financial change: the rise of Anglo-America mass investment", *Everyday Politics of the World Economy*. Red. John M. Hobson & Leonard Seabrooke. Cambridge: Cambridge University Press, 103-119.
- Langley, Paul 2006: "The making of investor subjects in Anglo-American pensions", *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 24, 919-934.
- Martin, Randy 2002: *Financialization Of Daily Life*. Serie: Labor in Crisis. Philadelphia: Temple University Press.
- Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn 2012: *Dansk Velfærdshistorie. Velfærdsstatens storhedstid. Bind IV, perioden 1956-1973*. Syddansk Universitet.

- Preda, Alex 2005 "The Investor as a Cultural Figure of Global Capitalism", *The Sociology of Financial Markets*. Red. Karin Knorr-Cetina & Alex Preda. Oxford: Oxford University Press, 140-162.
- Preda, Alex 2009: *Framing Finance: The Boundaries of Markets and Modern Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.

Avisartikler:

- Andersen, Erling 2001: "Bliver ludomaner af aktiespekulationer", *B.T.*
- Andersen, Lone & Wichmann, Sonny 1997: "Danmark behøver en aktiekultur", *Berlingske Tidende*.
- Bak, Michael 2020: "Aktionærdemokrati er vigtigere end nogensinde før", *Jyllands-Posten*.
- Bernsen, Markus 2020: "FOLKEFINANS I: Portefølgebølgen", *Weekendavisen*.
- Birk, Helle 2019: "Kronik: Om hvorfor verden stadigvæk styres af hvide, velaflagte mænd", *Berlingske Tidende*.
- Christensen, Henny 2002: "HURTIGE MÆND OG TÆNKSOMME KVINDER", *B.T.*
- Dalgas, Julie 2020: "36-årige Dina investerer en fast del af sin løn for at gå tidligere på pension", *Berlingske Tidende*.
- Dørge, Henrik 1997: "Gode penge lugter ikke", *Weekendavisen*.
- Halskov, Lars 1997: "Den etiske dansker", *Politiken*.
- Halskov, Lars & Søndergaard, Bo 1996: "Storinvestor i Burma-boykot", *Politiken*.
- Halskov, Lars & Pernille Tranberg 1997: "DI blæser på etik i praksis", *Politiken*.
- Hjordt, Mikael 2016: "Kvinder, mænd og børn ud på aktiemarkedet!", *Berlingske Tidende*.
- Høgsted, Morten 1997: "Ethiske dilemmaer i investeringer", *Jyllands-Posten*.
- Johansen, Lars 1990: "For de vovede og de forsigtige", *Berlingske Tidende*.
- Karkov, Rasmus 2000: "Etik er at tage ansvar", *Aktuelt*.
- Kaarsholm, Lotte Folke 2007: "Ny bog: En ny tids selskabstømmere", *Information*.
- Lambek, Bjørn 1999: "Aktierevolution: Hjemme-spekulanter", *Politiken*.
- Larsen, E. K. 1993: "Spekulanterne udnytter uenighed", *Dagbladenes Bureau*.
- Larsen, Vibeke C. 2000: "Investering: Kvinder tøver med aktier", *Jyllands-Posten*.
- Laura, Heidi 2020: "PENGEKULTUR: Vi burde alle være investorer", *Weekendavisen*.
- Lønstrup, Dorthe 1999: "Aktiekultur: Kvinder skal lokkes til at eje aktier", *Politiken*.
- Lønstrup, Dorthe 2018: "Forsidehenvisning: Nu taler kvinder om aktier", *Politiken*.

- Lønstrup, Dorthe 2018: ”Naja Habermann ser sine penge som stemmesedler - og hun stemmer på klimaet”, *Politiken*.
- Mikkelsen, Brian & Kosakewitsch, Nikolaj 2019: ”Kronik: Investorkulturen skal gøres bred og folkelig”, *Børsen*.
- Mikkelsen, Nikolaj Holdt 2016: ”EKSPERTEN: Voksende interesse for bæredygtige investeringer”, *Berlingske Tidende*.
- Nielsen, Bo 2019: ”Ansvarlige investorer og virksomheder drukner i data”, *Jyllands-Posten*.
- Nielsen, Lars H. 2019: ”Debat: En styrket aktionærkultur kan blive vinderens forbandelse”, *Børsen*.
- Persson, Sebastian 2019: ”Kvindelig iværksætter vil lære andre kvinder at investere”, *Berlingske Tidende*.
- Rasmussen, Ricky Steen 2005: ”Investeringsforeninger: Skat hæmmer investeringskultur”, *Jyllands-Posten*.
- Schjødt, Peter Johannes 1998: ”Etik: Kapitalisme med et menneskeligt ansigt”, *Information*.
- Sehested, Christian 2018: ”Politiker afviser: »Det handler om at skabe en inve-storkultur«”, *Jyllands-Posten*.
- Sjølin, Sara 2019: ”Guide: Sådan bliver du den bedste investor”, *Berlingske Tidende*.
- Søndergaard, Bo & Schilling, Bjarne 1997: ”Pensionen sikres bedst i aktier”, *Politiken*.
- Wahlgren, Pernille 2019: ”Debat: Jeg kunne leve af mine investeringer, da jeg var 44 år”, *Jyllands-Posten*.
- Ørnkov, Stig 1999: ”Hjemmekapitalister”, *Information*.

Bøger:

- Hartvigsen, Anna-Sophie, Stasig, Caroline, Bitz, Emma & Hardahl, Laura 2018: *Klar – Parat – Investér: håndbog til begyndere*. Virum: Content Publishing.
- Graham, Benjamin 2003: *The Intelligent Investor*. New York City: HarperCollins Publishers LLC.
- Jacobsen, Lis & Oxenvad, Erik 1979: *Nudansk Ordbog 1979, udgave 10*. Politikens Forlag, København.
- Oxenvad, Erik 1982: *Nudansk Ordbog 1982, udgave 11*. Politikens Forlag, København.
- Tvede, Lars, Børshøj 2010: *Hvordan jeg blev iværksætter og investor, og hvad jeg lærte undervejs*. København: Jyllands-Postens Forlag.
- Wahlgren, Pernille & Bækgaard, Jane 2020: *Investér i livet – Køb aktier og bliv fri*. København: People’s Press.

Hjemmesider:

- <https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/> (senest ajourført 4. april 2021).
- <https://www.dr.dk/engagement/taet-paa/stil-spoergsmaal-daniel-har-kvittet-hamsterhjulet-vil-vaere-oekonomisk-uaefhaengig-som-30-aarig>. (senest ajourført 4. april 2021).
- <https://dsn.dk/noid>. (senest ajourført 4. april 2021).
- <https://www.facebook.com/friikonomi>. (senest ajourført 4. april 2021).
- <https://www.facebook.com/groups/1647034648948303>. (senest ajourført 4. april 2021).
- www.infomedia.dk. (senest ajourført 4. april 2021).
- <http://labs.statsbiblioteket.dk/smurf/?q=spekulant.aktion%C3%A6r.investor>. (senest ajourført 4. april 2021).
- <https://www.saxo.com/dk/bestsellere>. (senest ajourført 10. januar 2021).
- <https://www.youtube.com/user/winpricesplz>. (senest ajourført 4. april 2021).

Bilag 1

Søgeord og ordkombinationer på www.infomedia.dk.

- Investor, Investorkultur, Investorsamfund, Investortype
- Investering, Investeringskultur, Investeringssamfund
- Aktionær, Aktionærkultur, Aktionærsamfund, Aktiekultur
- Spekulant, Spekulation, Spekulationskultur
- Daytrader
- Privataktionær, Privatinvestor, Private investeringer
- Børshandler
- Investeringsforening
- Risiko og Investor, Risiko og Investering
- Gambling og Investering
- Etik og Investering
- Etisk investering, Etisk investor
- Bæredygtighed og Investering, Bæredygtighed og Investor
- Klima og Investering, Klima og Investor

- Kvindelige investorer, Kvinde og Investor, Kvinder investerer
- Ligestilling og Investering, Ligestilling og Investor
- Økonomisk uafhængig og Investering, Økonomisk uafhængig og Investor
- Frihed og Investor, Frihed og Investering
- Fremtiden og Investering, Fremtiden og Investor
- Risikovillighed og Investering

